

УДК 376.056.36:37.091.31.059.1

Роксолана ДУТКОВСЬКА

аспірантка кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна
e-mail: r.dutkovska88@gmail.com

КОРЕКЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ, УСКЛАДНЕНОЮ ПОРУШЕННЯМ ПРОЦЕСІВ НЕЙРОДИНАМІКИ

У статті обґрунтовується потреба окремих дітей в індивідуальному навчанні. Зокрема, описуються особливості корекційного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями та розладами процесів нейродинаміки. Окреслено індивідуальні труднощі цієї категорії дітей, які унеможливають навчання поряд з іншими учнями. Визначено, що розлади процесів нейродинаміки в дітей з інтелектуальними порушеннями спричиняють відставання у розвитку психічних процесів, емоцій та особистості в цілому. На основі аналізу психофізичних особливостей досліджуваних категорій дітей доведено необхідність їх навчання індивідуально та визначено, яким має бути їх корекційно-педагогічний супровід. З'ясовано основні корекційні прийоми щодо роботи з цими дітьми.

Ключові слова: індивідуальне навчання, діти з порушеннями інтелекту, корекційно-педагогічний супровід, порушення динаміки нервових процесів.

Забезпечення повноцінної корекційної роботи для дітей з порушеннями пізнавальної діяльності, які перебувають на індивідуальному навчанні, є надзвичайно актуальною проблемою, яка потребує розв'язання, оскільки сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу цієї категорії дітей.

Вивчення наукової літератури свідчить, що основи корекційної роботи з дітьми, які мають інтелектуальну неповносправність та порушення динаміки нервових процесів вивчались такими вченими як В. Астапов, В. Воронкова, О. Лурія, В. Лубовський, М. Матвеева, М. Певзнер, В. Синьов та ін. [1; 4; 5; 6; 7]. Проте зміст і методи корекційної роботи з цією категорією дітей саме в системі індивідуального навчання ґрунтовно не вивчалась.

Метою статті є визначення напрямків і завдань корекційної роботи з дітьми, в яких інтелектуальні порушення поєднуються з грубими порушеннями процесів нейродинаміки, в процесі індивідуального навчання.

Зауважимо, що згідно з рекомендаціями МОН наразі термін «розумова відсталість» замінено на термін «інтелектуальне порушення». Водночас в медичних джерелах та педагогічних працях до 2015 року він використовується, тому в статті ми будемо оперувати обома термінами.

На індивідуальній формі навчання можуть навчатись діти, які здатні засвоїти програму, але за медичними показниками не можуть перебувати у навчальному закладі. До цієї категорії належать діти з інтелектуальними порушеннями та виразними і стійкими психопатоподібними розладами,

надмірним порушенням динаміки нервових процесів; діти з епілептичною деменцією за наявності денних або частих нічних судомних нападів; діти з шизофренічною деменцією із стійкими психотичними розладами, аутоагресією, несформованістю навичок самообслуговування. Слід зазначити, що порушений розвиток може мати різний вплив на психічну діяльність дитини, проте він підпорядковується загальним закономірностям розвитку дітей (В. Синьов та ін.) [7]. Окремі діти, які мають інтелектуальну неповносправність та грубі порушення динаміки нервових процесів, мають перебувати на індивідуальній формі навчання, оскільки внаслідок порушень роботи мозкових структур вони не здатні повністю контролювати свою поведінку. Внаслідок цього дуже часто їхні дії є неадекватними та лише за умови індивідуальної корекційної роботи у них можуть підвищитись інтелектуальні можливості та стабілізуватись емоційний стан.

Аналіз літературних джерел дозволив нам виявити та описати особливості корекційної роботи з цією категорією дітей, які треба враховувати в індивідуальному навчанні. Узагальнимо ці відомості.

І. Єременко виділив основні принципи (засоби) корекційно-спрямовуючого навчання для дітей з порушеннями інтелекту [3]. Це, зокрема: адаптація навчального матеріалу до індивідуальних можливостей дитини; використання наочності у навчанні; уповільненість навчання; повторюваність навчального матеріалу; спонукання дітей до подолання труднощів і перешкод через

практичну діяльність; індивідуальний та диференційований підхід до дітей; спеціальна організація праці; застосування гри в корекції; оздоровлення та лікування; дотримання охоронно-педагогічного режиму; суспільно-корисна діяльність [3].

Г. Дульнев, В. Синьов та ін. роблять висновок про те, що корекційне навчання та виховання дітей з інтелектуальними порушеннями має найкращі результати тоді, коли головна увага приділяється вищим формам психічної діяльності, а саме: розвитку логічного мислення, формуванню вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виробленню мотивації в трудовій діяльності тощо. Корекційно-спрямоване навчання має організовуватись ніби зверху вниз: спочатку долаються більш складні порушення психічної діяльності (недорозвиток логічного мислення), а потім здійснюється корекція інших форм психічної діяльності (емоційно-вольова сфера) [2; 7].

Корекційну роботу умовно поділяють на два етапи: «приспособлення до дефекту» та «власне корекція» [3; 7]. Основою етапу «приспособлення до дефекту» є створення комфортного навчального мікросередовища, в якому вимоги до дитини не перевищують її можливостей. На початку роботи з дитиною, з урахуванням результатів діагностичної роботи, слід виявити збережені та ушкоджені сторони психіки та скласти програму корекційної роботи. На цьому етапі дитина під дією «ситуації успіху» максимально може розкритись, що слугуватиме сприятливим підґрунтям для початку наступного етапу. «Власне корекція» передбачає формування нерозвинутих функцій психіки, що полягає у поступовому ускладненні матеріалу та завдань для дитини (І. Єременко, М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна та ін.) [3; 7]. Усі категорії дітей з порушеннями інтелекту, яким рекомендовано індивідуальне навчання, потребують особливих підходів в організації корекційної роботи, оскільки мають складні порушення в психічному розвитку.

Вчені зазначають, що робота з дітьми, які мають інтелектуальні порушення та розлади процесів нейродинаміки, насамперед має бути спрямована на інтенсивну корекцію недоліків врівноваження процесів збудження й гальмування, щоб якнайшвидше повернути дитину в колектив (В. Лубовський, О. Лурія, М. Певзнер, В. Синьов та ін.) [4; 6; 7]. Надзвичайно потрібним для дітей з розладами динаміки нервових процесів є охоронний режим, основна сутність якого – не переважати дитину (організація додаткового відпочинку, прогулянки на вулиці, зміна розумової роботи фізичною, здоровий сон, врахування вчителем динаміки втомлюваності дитини тощо) (О. Лурія, В. Синьов) [4; 7].

В. Лубовський, М. Певзнер провели спостереження над збудливими олігофренами в декілька

етапів [6]. В результаті дослідження особливостей поведінки цієї категорії дітей, було виявлено, що вони не можуть адаптуватись до процесу навчання з іншими розумово відсталими дітьми. Зокрема, у навчальному процесі збудливі олігофрени проявили повну дезорганізацію: не чули та не виконували інструкції вчителя, без дозволу вставали з-за парти, виконували всі дії лише за своїм бажанням. Така поведінка виявилась шкідливою для інших дітей, які внаслідок цього не могли сконцентруватись на роботі. Повна дезорганізація у збудливих олігофренів проявилась також в спробах навчальної діяльності: діти не сприймали навчального матеріалу; запропоновану наочність використовували у своїх власних цілях; демонстрували неспроможність до класифікації, узагальнення, виокремлення головного, визначення подібностей та відмінностей. Після проведення інтенсивної корекційної роботи були помічені позитивні зміни і в поведінці, і в опануванні навчального матеріалу [6]. В умовах звичайного класу спеціальної школи поза експериментальною діяльністю, коли окрім дитини з надмірним переважанням збудження над гальмуванням є інші діти, які також потребують допомоги вчителя, досить важко реалізувати таку інтенсивну корекційну роботу над зниженням рівня збудженості. Застосування індивідуального підходу в умовах перебування дитини в колективі не дасть бажаного ефекту, тому ця категорія дітей потребує індивідуального навчання.

О. Лурія описуючи суттєву проблему збудливих олігофренів, яка виявляється у глибокому порушенні цілеспрямованості (швидка та необдумана діяльність, ігнорування інструкції, «сповзання» на сторонні асоціації), вказує на такі прийоми корекційного впливу, як повторення інструкції та звуження обсягу завдання [4]. Саме їх досить просто використати в умовах індивідуального навчання.

Етап «приспособлення до дефекту» у роботі з такими дітьми передбачає виявлення та знешкодження усіх факторів, що можуть заважати дитині зосередитись на основному завданні (М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна та ін.) [7]. Зокрема, вчені стверджують, що дітям з інтелектуальною неповносправністю, ускладненою переважанням збудження над гальмуванням, слід все потрібне приладдя та наочні засоби давати перед використанням, звузати їм обсяг завдань, надати детальну інструкцію до виконання та навідні запитання, при потребі зробити зауваження чи застосувати відповідну дію як гальмівний фактор, працювати з дитиною сидячи подалі від вікна [7]. Працюючи з дітьми, у яких збудження переважає над гальмуванням, педагогу важливо самому залишатись спокійним та не підвищувати голос, оскільки це

значно впливає на збільшення проявів імпульсивності у таких дітей.

На другому етапі корекційної роботи головним завданням педагога є вироблення у дитини реакцій самоконтролю та саморегуляції своєї поведінки. Щоб «загартувати» витривалість дитини вчитель може витримувати паузу між стимулом та реакцією, тобто не одразу виконувати бажання дитини, а лише після того, як учень зі свого боку виконає певне прохання. У процесі такої роботи варто враховувати, що результат буде помітний не одразу, при цьому не слід щоразу давати погану оцінку дитині, оскільки у неї може сформуватись негативне ставлення до себе, педагога та навчального процесу загалом. Дуже важливо помічати найменші успіхи дитини та оцінювати їх. Якщо дитина втратила контроль над власною поведінкою, варто чергувати безоціночне повернення дитини до виконуваних завдань з роз'яснювальними бесідами, які стимулюватимуть дитину до роботи над собою. Педагог також має уникати ситуацій, які можуть спричинити емоційне перезбудження, що приведе до повної розгальмованості. Фактором, що спричиняє таку поведінку, може стати звичайна похвала чи гарна оцінка на початку уроку (М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна та ін.) [7].

Потужний корекційний вплив на дитину має дотримання режиму дня, застосування у роботі з нею ігор та завдань на розвиток цілеспрямованої довільної поведінки, зокрема, різних видів діяльності з чіткими правилами, які потрібно точно виконувати. Для сповільнення темпу діяльності слід використовувати складання плану дій виконуваної дитиною роботи. Перед тим, як приступити до роботи, учень має промовити вголос у повільному темпі план діяльності. Якщо йому не виходить розмовляти у помірному темпі, можна застосувати ігровий момент, у якому дитина після промовленого слова має виконати ще якусь дію, наприклад, викласти фішку на ігровому полі (В. Воронкова, В. Синьов) [5; 7].

Досить корисним засобом може виявитись застосування психотерапевтичних бесід, основним завданням яких є усвідомлення дитиною власної ролі у педагогічному процесі. Під час таких бесід в учнів розвивається воля, вміння контролювати свою поведінку тощо (М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна та ін) [7].

Воля є найбільш порушеною психічною функцією розумово відсталих дітей, в зв'язку з цим у корекційній роботі виділяють напрямок «психічну ортопедію», основною метою якого є корекція волевих зусиль та уваги. В індивідуальному навчанні цей напрямок роботи можна застосовувати у вигляді таких вправ, як перенесення з одного місця в інше склянки з водою так, щоб не пролити, утримання певної позиції тіла, відтворення по па-

м'яті зорових образів тощо (В. Воронкова) [5].

Описуючи особливості дітей з порушеннями інтелекту з переважанням гальмування над збудженням, М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна та інші зазначають, що навчання такої категорії дітей стає ефективнішим при налагодженні емоційного контакту, роботі з заниженою самооцінкою та підвищеним рівнем тривожності, спонуканні до самоконтролю [7].

О. Лурія пише, що діти з інтелектуальним порушенням, ускладненим переважанням гальмування над збудженням, потребують застосування спеціальних прийомів, які стимулюють активність. Такими корекційними прийомами є: підтримка та спонукання до діяльності; підвищення авторитету; спільна діяльність з учителем; супроводження мовленням своїх дій. Під час корекційного супроводу таких дітей потрібно враховувати особливості їх поведінки: невпевненість, закритість, невміння себе контролювати, некоммунікбельність, схильність до образ, надмірна чутливість, псевдонегативізм [4]. В. Астапов також підкреслює, що корекційна робота з розгальмованими олігофренами має будуватись на застосуванні методів, які розвивають активність у дитини. Таким дітям необхідно давати прості доступні завдання та за найменших успіхів хвалити їх [1]. Цього набагато простіше досягнути індивідуально, ніж на колективному уроці.

Вчитель, працюючи з розгальмованою дитиною, має створити мікроклімат для теплих, довірливих відносин, щоб дитина відчувала себе захищеною. Завданням педагога є стимулювання та активізація таких учнів до діяльності, проте це слід здійснювати дуже обережно. В періоди, коли у дитини надзвичайно виснажена нервова система, педагог має дати їй час для відновлення психічних сил та працездатності (М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна та інші) [7]. Вчені також підкреслюють, що ефективним засобом для подолання невпевненості є створення ситуації успіху [7].

Для подолання надмірної розгальмованості чи збудження у дітей з порушеннями розумового розвитку потрібна організація індивідуального навчання з забезпеченням повного спектру корекційних послуг. Лише такий підхід може сприяти покращенню стану інтелектуальної та емоційної сфери цієї категорії дітей.

В результаті узагальнення теоретичних відомостей було визначено напрямки та завдання корекційної роботи. Спільними для обох категорій дітей є такі пункти: дотримання поетапності у корекційній роботі («пристосування до дефекту» → «власне корекція»); забезпечення охоронного режиму; для формування самоконтролю, навчання дитини супроводжувати свою діяльність мовленням; урахування індивідуальних особливостей; зменшення

обсягу і спрощення змісту завдань; використання похвали для заохочення (В. Астапов, В. Воронкова, О. Лурія, В. Лубовський, М. Матвєєва, М. Певзнер, В. Синьов та ін.) [1; 4; 5; 6; 7].

Завдання та напрямки корекційної роботи для дітей з інтелектуальними порушеннями, ускладненими переважанням збудження над гальмуванням: застосування у роботі з дитиною чітких незмінних правил, навідних запитань та коротких зрозумілих інструкцій; педагогічний контроль; залучення дитини до психотерапевтичних бесід; зберігання у спілкуванні з дитиною врівноваженості та спокою; сприяння виробленню довільної саморегуляції та цілеспрямованості; складання плану дій з дитиною та поетапне його виконання.

Завдання та напрямки корекційної роботи для дітей з інтелектуальною неповносправністю, ускладненою переважанням гальмування над збудженням: стимулювання до активності; психологічна підтримка; довірливі стосунки; створення ситуації успіху.

Отже, на основі вивчення наукових праць, виявлено, що навчальний процес не підготовле-

них дітей з розладами нейродинаміки в умовах класу є абсолютно дезорганізованим, і являється шкідливим як для дітей цієї категорії, так і для інших учнів. Тому на початку навчальної діяльності, для таких категорій дітей потрібне індивідуальне навчання, оскільки саме така форма роботи вчителя з учнем сприяє поетапності корекційної роботи («пристосування до дефекту» → «власне корекція») та повноцінній реалізації інших напрямків і завдань, названих вище. Переведення дітей з інтелектуальною неповносправністю, ускладненою порушеннями нейродинаміки, на колективне навчання можливе за умови згасання крайніх меж порушення взаємодії між процесами збудження і гальмування та набуття навчальних навичок, а також підвищення рівня інтелектуальних можливостей.

Перспективою подальших досліджень може стати вивчення особливостей корекційної роботи з іншими категоріями дітей, які мають порушення пізнавальної діяльності та підлягають індивідуальному навчанню і напрацювання нових підходів та методів роботи.

Список використаних джерел

1. Астапов В. М. Введение в дефектологию с основами нейро- и патопсихология / В. М. Астапов. — М. : Международная педагогическая академия, 1994. — 216 с.
2. Дульнев Г. М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе / Г. М. Дульнев. — М. : Просвещение, 1981. — 176 с.
3. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика / И. Г. Еременко. — К. : Вища школа, 1985. — 328 с.
4. Лурія О. Р. Розумово відстала дитина / О. Р. Лурія // Спеціальна психологія. Тексти. Частина I. / За редакцією М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. — С. 20—35.
5. Обучение и воспитание детей во вспомогательной школе: Пособие для учителей и студентов дефектолог. ф-тов. пед. ин-тов / под ред. В. В. Воронковой — М. : Школа-Пресс, 1994. — 416 с.
6. Певзнер М. С. Динамика развития детей-олигофренов / М. С. Певзнер, В. И. Лубовский. — М. : Издательство академии педагогических наук РСФСР, 1963. — 221 с.
7. Синьов В. М. Психология розумово відсталої дитини : підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна. — К. : Знання, 2008. — 359 с.

References

1. Astapov, V. M. (1994) Vvedeniye v defektolohiyu s osnovamy neuro- i patopsykholohiya [Introduction to defectology with the basics of neuro- and pathopsychology]. Moscow: Mezhdunarodnaia Pedagogicheskaya Akademiya, 216 [in Russian].
2. Dulnev, H. M. (1981) Uchebno-vospitatelnaya rabota vo vspomagatelnoy shkole [Educational and educational work in the auxiliary school]. Moscow: Prosveschenie, 176 [in Russian].
3. Eremenko, I. G. (1985) Oligofrenopedagogika [Oligophrenopedagogy]. Kyiv: Vyshcha Shkola, 328 [in Ukrainian].
4. Lurii, O. R. (1999) Rozumovo vidstala dytyna [Mentally retarded child]. Kamianets-Podilskyi: Kam'yanets-Podilskyi derzhavnyi pedagogichnyi universytet; informatsiyno-vidavnychiy viddil, 20-35 [in Ukrainian].
5. Voronkova, V. V. (1994) Obucheniye i vospinaniye detey vo vspomagatelnoy shkole [Teaches and educates children in a supportive school] Moscow: Shkola-Press, 416 [in Russian].
6. Pevzner, M. S. Dinamika razvitiya detey-oligofrenov [Dynamics of development of oligophrenic children] Moscow: Izdatelstvo akadeviyi pedagogicheskikh nayk RSFSR, 221 [in Russian].
7. Synov, V. M. Psihologiya rozumovo vidstaloyi ditiny [Psychology of the mentally retarded child] Kyiv: Znannia, 359 [in Ukrainian].

Дутковская Р. В. Коррекционная направленность сопровождения умственно отсталых детей с нарушениями динамики нервных процессов, находящихся на индивидуальном обучении

В статье обосновывается необходимость индивидуального обучения некоторых детей. Описываются особенности коррекционно-педагогического сопровождения умственно отсталых детей с нарушениями динамики нервных процессов. Определены индивидуальные проблемы этой категории детей, которые делают невозможным обучение наряду с другими учениками. Определено, что нарушение взаимодействия между процессами возбуждения и торможения у умственно отсталого ребенка вызывает

отставание в развитии психических процессов, эмоций и личности в целом. Описаны основные коррекционные приемы в работе с умственно отсталыми детьми с нарушениями динамики нервных процессов. На основе анализа психофизических особенностей исследуемых категорий детей доказана необходимость их пребывания в системе индивидуального обучения одновременно с коррекционно-педагогическим сопровождением.

Ключевые слова: индивидуальное обучение, дети с нарушениями интеллекта, коррекционно-педагогическое сопровождение, нарушения динамики нервных процессов.

Dutkovska R. Correctional orientation of individual training and education of children with intellectual disability complicated by disorders of neurodynamic processes

A necessity for individual training and education is substantiated in this article. Correctional support of children with intellectual disability and disorders of neurodynamic processes had been specified. It had been determined that disorders of excitative and inhibitory processes of children with intellectual disorders result in psychic and emotional retardation as well as leads to delay in general personality development. Main correctional methods of work with such children had been established. The following approaches and tasks of correctional activities are suggested: phased introduction of correctional activities; ensuring of guarding and protection routines; the child is to be taught to accompany his/her activities by speech in order to enable formation of self-control; taking into account of individual differences; simplification of volume and content of tasks; a child should be praised for any slightest success. Based on analysis of correctional and pedagogic support of children categories under study we established that children with intellectual disability and severe disorders of neural processes dynamics are to be educated individually as they are not able to control their behaviour to the full extent due to disorders of functioning of their brain structures. As a result, their actions are often inadequate; increase of their intellectual facilities and stabilization of their emotional condition is only possible on conditions that they receive individual correctional support. The best results of correctional training and education of children with intellectual disability is achieved by paying particular attention to the highest forms of mental activity, namely development of logical thinking, formation of ability to establish cause-and-effect relations, motivation for labour activities etc. Training and education aimed at correction is to have downright organization: the most complicated disorders of mental activity are to be corrected at first, correction of other forms of mental activity is to be performed after that.

Key words: individual training and education, children with intellectual disorders, correctional and pedagogic support, disorders of nervous dynamics processes.

Стаття надійшла до редколегії 15.12.2017

УДК 378.147:355.233.1(477)(09»18/19»)

Олена ЄФІМОВА

аспірантка кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна
e-mail: halaburdina_e@ukr.net

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ
ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ МИКОЛИ I
(30–50-х рр. XIX ст.)**

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми підготовки військових кадрів в Україні у період правління Миколи I (30–50-х рр. XIX століття). Схарактеризовано вплив внутрішньої військової політики Російської імперії другої чверті XIX століття на виховання і навчання молоді у кадетських корпусах. Розглянуто основні нормативні документи, що були прийняті за часів правління монарха («Статут для військових навчальних закладів», «Повчання для освіти вихованців військово-навчальних закладів», «Загальних положень» тощо); охарактеризовано виступи педагогічної громадськості, діячів у військовій галузі щодо перетворення у системі військової освіти у період, що вивчається; висвітлено історію заснування та відкриття кадетських корпусів на теренах України наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. XIX століття.

Ключові слова: підготовка, військові кадри, кадетські корпуси, Микола I, Україна.

У сучасних умовах перед національною безпекою України постає найважливіше завдання – збереження суверенітету та цілісності держави. Події, що відбуваються на теренах України – тимчасова окупація території АР Криму та м. Севастопо-

ля Росією, військові події на сході, вимагають та актуалізують зміни у національній системі підготовки військовослужбовців. Сучасний підхід до підготовки військових фахівців диктує передумови для створення чітко вираженої поетапної